

„A MÓDSZER TEKINTETÉBEN IS JÁRHATÓ ÚT A VISSZATÉRÉS A FORRÁSOKHOZ, AHELYETT, HOGY AZ ÁLTALÁNOSÍTÓ ELMÉLETEKNÉL MARADNÁNK”

GAUCSÍK ISTVÁNNAL FILEP TAMÁS GUSZTÁV BESZÉLGET

Filep Tamás Gusztáv (FTG): *Először – mint minden sorstársadnál e beszélgetéssorozatban – származásodra, gyermekkori környezetedre, pályaválasztásodra, iskoláidra vagyok kíváncsi. Hol születél, milyen közegben?*

Gaucsík István (GI): Ipolysági születésű vagyok, nem értelmiségi családból származom. A családi gyökerekről is beszéljek?

FTG: *Ha meghatározóak voltak, akkor igen.*

GI: Az ember próbál visszaemlékezni. Az őseim gazdálkodó zselléremberek voltak. Szerintem nem voltak, nem lehettek vagyonosak. Tanult emberek sem voltak. Édesanyám szakmája szerint varrónő, édesapám autóvilamossági szerelő. A nénikém volt az első, akinek egyébként kitűnő nyelvérzéke van, németül és spanyolul beszél, aki érettségit szerzett az ipolysági gimnáziumban. Így tehát elsőgenerációs értelmiségi vagyok, ennek összes terhével együtt. A családfára visszatekintve, tehát az Ipoly menti Deménd faluig visszakutatva, egy Gaucsík József nevű ősöm szlovák környezetből, szlovák emberként nősült be egy deméndi magyar családba, az 1890-es évek végén. Pásztor Júliát vette el feleségül, és a Gaucsík családnak ez a vonala így magyarosodott el. Közben párhuzamosan futott a szlovák vonal is, tehát az Alsó-Ipoly mentén létezik egy kiterjedt szlovák–magyar Gaucsík rokonsági hálózat.

FTG: *Mindkét irányban gyakoroltatott az elnemzetietlenülés, a nemzetváltás? Az egyik ágon szlovákból magyarrá, egy másikon magyarból szlovákká asszimilálódtak a környéken?*

GI: A szélesebb rokonságban is tetten érhető a szlovák–magyar keveredés, együttélés, így nagyszülői részről az idők folyamán elmagyarosodott ipolyviski Krizsan, dédszülői részről a felső-szemerédi Pavlo, vagy apai részről sokkal erőteljesebben a mindvégig szlovák gyűgyi Tóth család vonatkozásában. Mondjuk ezek – ahogy így sorolom őket – a családom történetében, Ipolysághoz és Gyerkhez kötődően inkább egyirányúak voltak, magyarosodtak, miközben a szlovák rokonsági hálózatok éltek, a kapcsolatokat kölcsönösen fenntartották. A Teknősök a magyar vonalat vitték. Palásti származásúak voltak, majd Gyerkre került az egyik águk.

Elnemzetietlenülést mondta. Szerintem az élet valóságában ez üres fogalomnak számít. Identitásváltások forgatagáról, immár néha kibogozhatatlan múltbeli, egyéni döntésekről beszélhetünk. Mintha az ősök a történelemfelettségben éltek volna. Az, hogy az őseim esetében az 1918 előtti magyar korszakban történt-e tudatos, célirányos szlovákká asszimilálódás, nem tudom. Eddig ennek nem jártam utána, de a deménci Gaucsíkok máig megtartották szlovákságukat vagy éppen kettős identitásukat, illetve az uralmaváltások idején ingadozó identitásuk lehetett.

FTG: *Ismerjük ennek a folyamatnak a lélektani hátterét?*

GI: Nem tudom, hogy adott történelmi korszakban a magyar vagy szlovák őseim identitásválasztását vagy éppen identitásváltásait mi mozgatta. A hatalmaváltások és határváltozások komoly befolyásoló, de nem éppen kizárólagos hatást gyakorolhattak. Úgy érzem – ez sejtés, érzelmi beleélés, nem éppen tudományos kategória –, hogy a részükről a váltás inkább elemi jellegű volt. A házastárs nyelve, nyelvi környezete, az alkalmazkodás kényszere, az öröklött családi mintázatok és a helyi közeg fluiduma is kiválthatta ezeket az identitásbeli választásokat. Tehát ezt a kérdést nem kutattam, de az bizonyos, hogy nem a természetes asszimiláció nagy folyamatában zajlott ez a folyamat, azaz nem a nagy történelmi cezúrák lendítették ide vagy oda az őseimet. Ahol éltek, vegyes terület volt, persze a történelem különböző korszakaiban mindig változó súlypontokkal.

Mindenesetre ipolysági születésű vagyok, ipolysági származású. Ez nagyon erős helyi, regionális kisvárosi identitást adott nekem – utólag így látom. Anyai ágon Gyerkről származom, és ez a kisvárosi, falusi életvitel – falusi is, mert mindig mentünk ki segíteni Gyerkre a nagymamához, ahol szőlőültetvények is voltak és hétvégi házunk kerttel – a maga apró adalékai-val, a régi gyerkiekkal, az egykori hagyományos, józan paraszti világ utolsó képviselőivel való ismeretség és beszélgetések alakították az éneket. Ennyi idő távlatából úgy látom, a regionális kötődés egyben geográfiai kötöttség. A táj, az Ipoly, a Börzsöny, Drégely romjai, a Kopasz-hegy, a gyerki Nagy-hegy, Kócsár mind bennem élnek.

A történelem iránti indíttatás, érdeklődés volt az egyik legfontosabb vonatkozás – édesanyám szokta említeni, hogy már kiskoromban, általános iskolás koromban érdekelt a múlt. Olvastam. A szépirodalom érdekelt és a történelmi tárgyú könyvek. Az ismeretterjesztő munkák, a kalandregények, a honismereti kiadványok. Édesapámnak volt egy kis könyves szekrénye, témájában, tartalmában nagyon érdekes könyvekkel. Passuth Lászlótól is sorakoztak ott kötetek, illetőleg szovjet szerzőktől, Vaszilij Jan trilógiája a tatárokról, a *Dzsingisz kán*, a *Batu kán* és a *Tatárjárás*, és Fehér Tibortól a *Lidérckirály* című regény, az nagyon megfogott és a kedvencem volt. Az illusztrációk is. Az ipolysági városi könyvtárat sokat látogattam. A szépirodalmi, földrajzi és

történelmi tárgyú könyveket olvastam. Máig emlékszem a könyvtár egykori épületében, mely a Barsmegyei Népbank fiókinézete volt, arra a könyvespolcok által zárt zugra, ahol nyugodtan olvashattam. Most is az orromban érzem a könyvek különös, sajátos illatát: az idő és annak elmúlása nyilvánult meg bennük. Tehát ezek az indíttatások összeadódtak, egymásba keveredtek, és így formáltak, alakítottak engem.

FTG: A családban, a közvetlen felmenőknél volt valakinek valamilyen meghatározó történelmi traumája? Persze 1945 és 1948/49 között a csehszlovákiai magyarság tagjai közül mindenkinek lehetett ilyen élménye. Volt-e valami, ami erősen hatott rád a család közvetlen előtörténetéből?

GI: A családi emlékezeten belül a különböző történelmi traumáknak a ki-beszélésére nem került sor. Ezek iránt csak később érdeklődtem, utólag kutattam, fedeztem fel őket. A családom tagjai nem voltak kitelepítve a lakosságcsere keretén belül, azonban megtaláltam dédapám reszlovakizációs papírját: szlovák nyelvű nyomtatvány, de ő magyarul írta alá a családnevét – „cs”-vel, tehát nem szlovák formában, és a keresztnéve is magyar változatban szerepel ott. Nagyapám és édesapám azonban magyarokként a szlovák változatot (Gaučík) használták. Apám ahhoz végig ragaszkodott és ragaszkodik. Amikor én a pályám kezdetén, mert a személyimben „č”-vel van a vezetéknevem, önhatalmúlag magyarosítottam, volt is ebből otthoni konfliktusom. Egyszerűen azt akartam, hogy a magyarul írt dolgaimat a magyar kollégák így fixálják, ugyanis a Gaučík családnevemet folyamatosan félreírták, nem is szólva a magyar kiejtéséről. Magyarázkodni meg mindig nem akartam.

FTG: A reszlovakizáció a második világháború utáni években kényszer, legalábbis presszió hatására történt. Akik ezt választották, a vagyonek kobzás, a deportálás, a kitelepítés elkerülésére tették, időnyerésből; van elképzelésed arról, hogy mire számítottak? Azt gondolhatták, hogy előbb-utóbb úgyis változnak az idők, vagy azt, hogy egyszerűen megpróbálnak visszavonulni a belső szférába, és nem foglalkoznak azzal, hogy miként tartják őket nyilván?

GI: Szerintem ez utóbbi utalhat pontosabban az akkori helyzetre. Az alsóbb néprétegeknek van egy védőburkuk, de ugyanakkor a józan gondolkodásúak megtalálják azt a belső területet, ahová visszavonulhatnak, és ahol a családi életüket élhetik, ahol működtethetik a rokonsági kapcsolataikat. A szűkebb közösség ez a tér – a nagypolitika nem érdekli őket. A magánszférában élnek a belső konfliktusaikkal, ellentéteikkel, szenvedélyeikkel együtt. De ez nem jelenti azt, hogy a nagy történelem elvonul felettük. Éppen Gyerk a példa erre. A csehországi deportálás és a kitelepítés egyaránt sújtotta a gyerki magyarságot. Az eszmélésem alatt, a pozsonyi egyetemi években foglalkoztam is ezzel, írtam akkoriban, azt hiszem, a *Garamvölgye* című regionális lapba a gyerki deportáltokról, elmentem a tanúkhöz, akik megmutatták, hogy milyen

leveleket küldtek haza a deportálásból, milyen leveleket váltottak a gyerki plébános úrral, aki külön imákat írt nekik, és azokat imádkozták Csehországban. Ezek a szellemi, lelki kapcsolatok éltek a szétszakított közösségekben. Gyerk erős katolikus, magyar falu volt, de ma már magyar jellegét veszítő település. A régi Gyerknek szintén fontos szerepe volt identitásom alakulásában. Viszont az ipolysági kisvárosi identitást említeném inkább. Az ipolysági kötődés éppen a várostörténeten és egy szélesebb régiótörténeten, az egykori Hont vármegyéén keresztül lett erős, merem vállalni: identitásképző élmény. Egyben a helytörténeti kutatások, különösen a városi pénzüzetek 19–20. századi története felé mozdultam el a gimnázium utolsó két évében. Ekkor kezdtem látogatni a lévai levéltárat, illetve a rybníki kirendeltséget, ahol az Ipolyságra vonatkozó társadalom- és gazdaságtörténeti forrásokat (iskolák, zsidóság, bankok, kulturális intézmények) kutattam. Emlékszem a már sajnos sok éve elhunyt Peter Tesákra, aki a lévai levéltárban mindig segített. Naprakész információkat nyújtott Bars és Hont középi- és újkori levéltári forrásairól, jellegükről, kutathatóságukról – az a típus volt, aki sajnos nem vagy alig írt, így hatalmas tudásával együtt szállt sírba.

Szerencsém is volt, hiszen Csáky Karcsi helytörténeti munkái, főképpen a rongyosra olvasott *Honti barangolások* című és Danis Feri bácsi honismereti munkássága az 1980-as évek közepétől szemléletformálóak voltak. Egyáltalán az ipolysági hely- és honismereti gondolkodás az 1990-es évek első felétől kapott nagy lendületet, és intézményesült is. Ebbe plántálódttam. Újraalakult a Honti Múzeum, újraindult a *Honti Lapok*, ahol első zsenyéim megjelentek, és számos civil egyesület karolta fel a helyi értékmentés és -közvetítés ügyét. A múzeum régi könyvtára, amely számos 19. századi forrásmunkát tartalmazott, fontos volt a számomra. Első előadásaimat is a Honti Múzeumban tartottam. Fontos volt az egykori barsi, honti és szomszédos régiók turisztikai felfedezése (Drégely, a Börzsöny, Kemence, Balassagyarmat, Nógrád, Léva), a kapcsolatteremtés lehetősége (nyári táborok, kulturális rendezvények).

FTG: *Még gimnazista voltál ekkor?*

GI: Gimnazista voltam, igen, de biztos voltam benne, hogy történész akarok lenni vagy történelemmel foglalkozó emberként szeretnék élni. Volt egy baráti körünk, fiatalok. Honti sasoknak hívtuk magunkat, bebarangoltuk Hont vármegye történelmi területét gyalog, távolabbra vonattal utaztunk, s közben megpihentünk, már a szlovák etnikai területen – télen, fagyban, vasútállomásokon –, lélekmelegítő italokra. Megvolt ennek a hangulata, és nagyon jók voltak a terepbejárás tapasztalatai is. Ipolysághoz és környékéhez is kötnek ilyen jó élmények. Részt vettünk az ipolysági középi- kori kolostor régészeti feltárásában, tehát a történelmet nem elvont módon ismertük meg.

FTG: *Ez a fajta részvétel már valamilyen intézményes keretben történt?*

GI: A Honti Múzeum akkor kezdett régészeti feltárásokat végezni a katolikus templom melletti régi kolostornál – jezsuita gazdasági épület lett később, a török után. Nagyon fontos szellemi központ is volt azelőtt, a középkorban.

FTG: *Idénymunkásokként vettetek részt ebben a munkában vagy csak nézőként?*

GI: Önkéntesként.

FTG: *Tehát fizikai munkát végeztetek elsősorban.*

GI: Ástuk az árkot, s kerestünk, vártuk, hogy csontot találunk vajon vagy érmet. Kutyafulét, nem került elő semmi – a csontot vagy érmet mindig a másik találta meg. Ezek a tapasztalatok azért összeadódnak.

FTG: *Beszélgj, légy szíves, a gimnázium világról!*

GI: A gimnázium harmadik, negyedik évében sok pozitív impulzus ért. Az irodalom iránti érdeklődésemet osztályfőnököm, Vass Ottó keltette fel, akire mindig meleg szívvel emlékszem. Volt egy fiatal történelemtanárunk, Tóth Tibor, aki akkor került oda tanítani, máig jó barátok vagyunk. Ő adott nekem lehetőséget, teret a történelem- és filozófiaórákon, hogy egy-egy témáról külön előadjak, beszámoljak. Könyvtárából kölcsönadta a történelmi tárgyú könyveket, magyart, szlovákokat. Így készülhettem fel a pozsonyi felvételre. A beszélgetéseink a szűkebb baráti körben, ezek is sokat adtak – úgy gondolom, így utólag.

FTG: *Mennyire volt termékeny ez a közeg csoportszinten? Meg tudsz nevezni még valakit az évfolyamtársaid közül, aki hasonló pályára ment, vagy vezető értelmiségi vált volna belőle?*

GI: Az, hogy vezető értelmiségi volnék például én, szerintem túlzás. Az akkori baráti körbe tartozott Korpás Árpai például, az irodalmár-történész, aki szintén Szenc környékére vetődött, a Hegysúrhoz közeli Boldogfán lakik, vagy Pálinkás Tibor régész, ma a Honti Múzeum igazgatója. S maga Tóth Tibor. Ugyanakkor nem akarom eltúlozni ennek a csapatnak a jelentőségét. Végül is amorf szerveződés volt.

A hatások: Pozsony alapvetően fontos volt. Ha a kisebbségtudományban gondolkodsz, vagy erre szeretnél rákérdezni, akkor feltétlenül ez volt a legfontosabb. 1992-től tanultam Pozsonyban történelem–magyar szakon. Nem csak oda felvételiztem, négy helyre adtam be a papírokat. Nyitrára, történelem–régészetre nem mentem el a felvételi vizsgára, mert az időpont éppen a pozsonyival ütközött. Pozsonyba jelentkeztem történelem–magyar szakra, Eperjesre történelem–földrajz szakra, s aztán Besztercebányára is történelem–földrajzra. Eperjesre és Pozsonyba vettek föl. Pozsonyt választottam.

Édesanyám kísért el erre a nagy és fárasztó szlovákiai körutazásra. Nélküle nem lennék az, aki most vagyok. Mindig bátorított, segített.

Ebben az időszakban, ha a kisebbségtudományra gondolunk, Szarka László személye volt ott a legfontosabb, ő akkor szinte postásként és közvetítő személyként működött Budapest és Pozsony között. A pozsonyi egyetemistáknak, maroknyi történelem–magyar szakosnak, történelem szakosnak hozta a magyarországi kiadványokat, könyveket, folyóiratokat, a *Históriát* például. Ezekhez tehát hozzájutottunk, hasznosíthattuk, olvashattuk őket. Ért Pozsonyban még egy erős impulzus, mégpedig nem a történelem irányából – az egyetemi éveim alatt egyébként nem is a magyar történészek befolyásoltak döntően, hanem a szlovákok.

FTG: *Nyilván a tanáraid is szlovákok voltak a történelem szakon.*

GI: A történelmet szlovák nyelven végeztem, természetesen – a magyar szakot, ez evidens, magyarul. A történelmi stúdiumoknál Roman Holec személye volt nagyon fontos. Az egyetemi éveim alatt, harmadikban dőlt el, azt hiszem, hogy mégis a történelmet választom, noha az irodalom is nagyon érdekelt. Ez tehát a másik fontos, utalt impulzus.

A tanszékvezető, Zalabai Zsigmond nagyon komoly személyiség volt, közvetlen, nagy tudású és nagy hatású ember. A tanszéken volt akkor Garaj Lajos, s volt a velük való kapcsolatunknak egy informális, nem hivatalos része, amikor Zalabaival és vele sörözni jártunk. Annak nagyon erős hatása volt. Zalabai hangoztatta mindig, hogy a mi szellemi életünkben nincsenek irodalomelmélettel foglalkozó emberek. Egy nagyon banális dolgon csúszott el, hogy nem az irodalomtudomány felé indultam el. Az egyetemista szabad lélek – és a foci is mindig érdekelt. Éppen focibajnokság dúlt a koleszban, és ez ütközött Zalabai egyik előadásával. A kollégám elment oda – ő tanár lett. Közben Magyarországra költözött, Bajára, ott él. Párkányi srác, Jakab József a neve. Én meg ott maradtam a bajnokságban, fociztam, rúgtam egy szép gólt, amire még most is büszke vagyok. Ilyen apró nüánszokon múlik, egy hirtelen ötlet miatt változhat meg az ember élete és irányultsága is.

FTG: *De talán nem romlott meg a viszonyod Zsigával.*

GI: Nem, egyáltalán nem. Ezt ő nem nehezményezte. Kötetlen volt ez a viszony, nem volt a részéről semmilyen elvárás: „ha érdeklődtök, rendben van, ha nem érdeklődtök – akkor is rendben van”. Ezek már az utolsó évei szegénynek, amikor... amikor már súlyosan depressziós volt. Mi szolidárisak voltunk vele. A fiatalokban még megvan az az érzékenység, és... az ember szomorúan gondol erre vissza. Garajra is. Arra, hogy ők mindketten elmentek már. Az emberi közvetlenség nagyon fontos ezekben az években, mert ha ez hiányzik, az a fiatalt az egész pályától elriaszthatja, eleve más irányba térítheti. Garaj külön legenda volt. Garajjal, Zalabaival a szobában, az iro-

dában hatalmas köd, mert füstöltek kegyetlenül, és úgy mentünk vizsgára vagy éppen beszélgetni. Születésnapjára vittünk Garajnak egy mikulásvirágot, testületileg az a maroknyi magyar–történelem szakos csapat. Az a virág ott volt még egy-két év múlva is, öntözés nélkül. Ott mumifikálódott abban a füstben, fent a szekrény tetején.

FTG: *Ismered a régi angol gyermekverset? Egy szög miatt egy patkó elveszett... s végül a csata is. Tehát itt egy megnyert meccs miatt az irodalmi pálya elveszett.*

GI: Gondolkodtam akkor, mit válasszak. A történelem iránti érdeklődésem erősebb volt már abban az időben.

FTG: *Melyik korszak felé fordultál ekkor?*

GI: A 20. század érdekelt, az olvasmányaim nyomán. Ekkor élte virágzását a Mercurius Csoport, a rendszerváltás utáni egyik első, 1992-ben létrejött szlovákiai magyar tudományos műhely, eredményei ezekben az években jelentek meg a Kalligramnál a Mercurius Könyvek című fehér, puha kötésű sorozatban.

FTG: *Ez a sorozat kimondottan a 19–20. századi szlovák–magyar történelemre, a szlovákiai magyar kisebbségtörténetre vonatkozó történelmi és szociológiai, demográfiai-statisztikai műveket tartalmazott. Szarka Lacinak jelent meg benne könyve – az, talán kivételesen, keménykötésű volt –, aztán ha jól emlékszem, Csámpai Ottónak...*

GI: ... Popély Gyulának, Gyurgyík Lászlónak, Kocsis Arankának...

FTG: *Te benne voltál ebben a csoportban?*

GI: Nem, nem voltam benne, hanem az egyetem elvégzése után oda jártam aludni a Mercurius irodájába. Ipolyságról ingáztam Pozsonyba, levéltárba, könyvtárba, s Gyurgyík László közbenjárására Frideczky János, az épület tulajdonosa megengedte, hogy rendszeresen megszálljak a vendégszobában. Arról az épületről van szó, amelyben Frideczky utóbb újjáteremtette a Pozsonyi Casinót. Munkakapcsolatba a csoport tagjaival nem kerültem.

FTG: *Az tehát, hogy a 20. századdal fogsz foglalkozni, az első menetben eldőlt, és utána egy másik fázisban az is, hogy a szlovákiai magyar kisebbség történetének egy teljesen abszurd ágazatát, a gazdaságtörténetet fogod kutatni?*

GI: Ez jó megfogalmazás. Igen, az abszurd a nemlétezővel egyenlő. Ezt mondjuk ki, mert így van. Utólag konstruáljuk a dolgokat. Több párhuzamos szál futott az egyetemi éveim alatt. Egyrészt adott volt a kisebbségtudományi irányvonal, másrészt erős hatás ért a szlovák történészek, döntően Roman Holec részéről, akinél a szakdolgozatomat, később pedig a disszertációmát írtam. Rajta keresztül nyílt ki előttem a szlovák világ, a szlovák történelem, vagy, ha úgy tetszik, a Magyar Királyságon belüli közös nagy történelem. Ő

gazdaságtörténészként kezdte a pályáját, s ez engem alapvetően befolyásolt. Máig jó kapcsolatban vagyunk, munkakapcsolatban is. De ugyanakkor sok minden érdekelt, a dualizmuskori szlovák politika is. Például a *Prúdy* című folyóirat körül tömörülő nemzeti liberális, egyben a cseh-szlovák együttműködést szorgalmazó új szlovák politikai csoportosulás. A szakdolgozatom témája is inkább helytörténeti vonatkozású maradt. Holec figyelembe vette azt, amit javasoltam: tehát Hont megye és pénzüzetek. Az ipolysági takarékpénztárral már régebben is foglalkoztam, szinte a komplett levéltári anyagát megtaláltam a Szlovák Nemzeti Bank Levéltárában.

FTG: *Volt még olyan tanárod a történelem szakon, akit mindenképpen meg kell itt említenünk?*

GI: Az volt tehát a nagy iskola, Roman Holecnál. A másik fontos személy, aki hatott rám, és a csehszlovák gazdaságtörténeti kérdések felé lendített, Ludovit Hallon külföldön is elismert szlovák gazdaságtörténész. Az, hogy érdeklődés támadt bennem a csehszlovák gazdasági kérdések halmaza iránt, neki köszönhető. Emlékszem rá, gyakran csak ketten voltunk ott a csoportból az ő késő esti előadásain – mindketten magyarok. Ezeken az előadásokon foglalta össze az 1995-ben megjelent *Industrializácia Slovenska 1918–1938. Rozvoj alebo úpadok? tehát Szlovákia iparosítása 1918–1938. Fejlődés vagy hanyatlás?* című monográfiájának a téziseit; a kötet még nem készült el, éppen akkor írta. Teljesen új szemléletet vitt be a szlovák gazdaságtörténet-kutatásba, ő mondta ki először, hogy a két háború közötti korszakot nem lehet olyan egyoldalúan értékelni, hogy a szlovák ipart, gazdaságot egyszerűen visszafejlesztették. A tézisek lényege az, hogy ezekben az évtizedekben szerkezetátalakítás folyt, döntően a cseh tőke bevonásával, hiszen a magyar tőke kivonult. Vagy átalakult. Vagy metamorfózisokon esett át. Nagyon fontos kötet volt ez.

FTG: *Hogyan lett ebből a magyar kisebbségtörténet gazdasági ágának a kutatása? Összefüggött például a munkahely-kínálati lehetőségekkel?*

GI: Nem függött össze. Az érdeklődési területem tágult, főleg azáltal, amit az olvasmányaimból leszűrtem. Kerestem a hiátusokat, azokat a területeket, amelyek nem voltak földolgozva, illetve kutatva sem. Nem mondom, hogy egyedüli alkotó vagyok ezen a szakterületen, az túlzás, de valóban mindig érdekelték azok a kérdések, amelyekkel más nem foglalkozott. Vagy ha foglalkozott is, különböző okoknál fogva nem tudott mélyebbre ásni bennük. Nem akartam politikatörténész lenni, ez bizonyos, mert, elnézést a fogalmazásért, túl sematikusnak véltem. És ezért találtam magam végül ezen a szűk mezsgyén. Szarka László is, Popély Gyula is, Vadkerty Kató néni is megírták már akkor a fontos munkáikat.

Gaucsik István történész 1973-ban született Ipolyságon. Az ipolysági általános iskola és gimnázium elvégzése után, 1992–1997 között a pozsonyi Comenius Egyetem bölcsészkarán tanult történelem – magyar nyelv és irodalom szakon. Szakdolgozatában a Korponai Fafeldolgozó- és Gőzmalom Rt. és a Korponai Takarékpénztár Rt. történetét (1872–1915) dolgozta fel. A diploma megszerzését követően az ipolysági általános iskolában tanított. A kötelező egyéves katonai szolgálat letöltését követően visszatért a tanári pályára szülővárosába, ahonnan 2001-ben a Pozsonyban szerveződő Szlovákiai Magyar Kultúra Dokumentációs Központjába jelentkezett történésznek. Ebből az intézményből alakult meg 2003-ban a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, melynek első és máig fennálló kisebbségtörténeti kiállításának, ugyanúgy a 2002-es Kossuth Lajos-emlékkiállításnak kurátora és muzeológiai kiadványok szerkesztője.

A Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltárában 2003–2008 között dolgozott. A négy évig létező *Archivum Sala* című, szlovák és magyar nyelven megjelenő levéltári évkönyv társszerkesztője.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 2007–2012 között végezte doktori tanulmányait. Disszertációja *A csehszlovákiai magyarság gazdasági státusvesztése, 1945–1948* címet viselte. Ösztöndíjas doktorandusz volt 2008–2012 között a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében, ahol két tudományos kutatási programban vett részt (cseh-szlovák töképcapcsolatok a két világháború között, Pozsony szociális reprezentációi). Doktori disszertációját a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. gazdasági elitjéről és a vállalat csehszlovákiai érdekeltségeinek 1919–1924 közötti történetéről írta. A témában számos szlovák nyelvű tanulmánya jelent meg.

A Pozsonyi Városi Múzeum történésze 2012-től. Az intézményben Pozsony társadalom- és gazdaságtörténetével foglalkozik. Bolyai-ösztöndíjas 2013-tól. A Magyar Múzeumi Történész Társulat tagja és a Magyar Tudományos Akadémia külső köztestületi tagja.

Kutatási területei közé tartoznak a 19. és 20. századi közép-európai gazdasági elitiek, a gazdasági nacionalizmus közép-európai változatai, a csehszlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése a két világháború között, illetve a gazdasági integrációk és reintegrációk felső-magyarországi/szlovákiai kérdései a szövetkezetügy és az ipar területén.

Több mint 80 tudományos publikáció szerzője. A szlovákiai magyar kisebbségi gazdasági szervezetekről jelent meg terjedelmes dokumentumgyűjteménye: *A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése*, Kalligram, Pozsony, 2008. Monográfiájában a jogfosztottság gazdasági kérdéseivel foglalkozott: *Lemorzsolódó kisebbség. A csehszlovákiai magyarság jogfosztásának gazdasági háttere 1945–1948*, Kalligram, Pozsony, 2013. Megjelenés előtt áll: *Az állameszme kritikusa. Tarján Ödön válogatott kisebbség- és gazdaságpolitikai beszédei, írásai*.

A Szenc melletti Hegysúron él feleségével, kisfiával és kislányával.

FTG: *De Vadkerty Katalin részben éppen azt a területet kutatta, amit később te. A két háború közötti Szlovenszko bizonyos gazdasági vonatkozásait. Írt például az akkori földreformról.*

GI: Részben igen, de Csehszlovákia gazdaságtörténetével nem foglalkozott rendszeresen. A másik szempont a tárgyválasztáshoz: a források. Tehát hogy éppen a helytörténetet emeltem ki, a helytörténeten keresztül jutottam el a *Pénzügyi Szemléig*, az első csehszlovákiai magyar közgazdasági lapig, amely 1919–1930 között jelent meg, és a magyar és a német pénzintézetek érdekvédelmi egyesületeig. Rájöttem, hogy ezt még nem kutatta senki, noha nyelvilag hozzáférhető volt ennek német–magyar anyaga. A földrajzi terület is adott volt – egyébként mások számára is.

1998–99-ben alakultak ki a kapcsolataim a szlovák levéltáros szakmával. Jártam kutatni Pozsonyba, megtaláltam az ide vonatkozó iratgyűjteményeket, ugyanakkor párhuzamosan Budapesten is voltam többször kutatni magyarországi pályázati támogatásokkal (Agora, Domus, Pro Renovanda stb.). Szarka László és Bárdi Nándor pártolta, bátorította ezen irányú kutatásaimat. Ekkor írtam egy afféle problémakatalógus-szerű, negyvenoldalas munkát a csehszlovákiai magyar pénzintézetek történetéről. Ez volt a tarsolyomban, amikor találkoztam veletek. Molnár Imre bemutatott neked és Bárdi Nándornak. Az Országos Széchényi Könyvtárban, a ruhatár mellett. Így ismerkedtünk meg, s innen kezdődtek újabb történetek.

FTG: *De nyilván nem a mi segítségünkkel.*

GI: Szerintem igen, Tamás, a te segítségével is, mert egyetemi éveim alatt olvastam a köteteidet. Tehát a csehszlovákiai magyar irodalommal is kapcsolatos, *A hagyomány felemelt tőre* – az nekem fontos.

FTG: *Ennek nagyon örülök, de ez nem maradhat benne az interjúban.*

GI: Tudom. A szemlélete fogott meg. Tehát hogy árnyalni szükséges a dolgokat. Hogy az akkori élet különböző szempontokból is megközelíthető. És nem kell alapvetően a sérelmi magatartásból kiindulni, hanem szükséges egyfajta megérezés, megértés, beleérezés.

FTG: *Ennek viszont benne kellene maradnia az interjúban. Majd meglátom.*

GI: Nándorral folytatnám. Az első írásom, amit számon tartok, egy szlovák nyelvű tanulmány volt; 2002-ben a Szlovák Nemzeti Bank szervezett egy konferenciát. Azon objektív okok miatt nem vehettem részt: múzeumban, kötött munkaidőben dolgoztam, és nem engedtek el (ezt egyébként nehezen éltem meg). De az írást elküldtem. Ez máig hivatkozott szöveg a szlovák szakirodalomban. Ismertem egy szlovák levéltáros kollégát, aki a konferencia egyik szervezője volt, ő szólt, hogy ezt a témát én kutattam, tehát írjam meg. Ez az előadás abból a negyven oldalnyi elaborátumból készült, amit

említettem. Nándornak valamikor megmutattam a kész írást, azt mondta, jó lenne ezt vagy legalább egy kiválasztott részletét a *Fórum Társadalomtudományi Szemlében* közölni. Készült tehát egy átglyúrt, megszürt kisebb írás, amit Nándor ajánlott fel Tóth Karcsinak, aki, azt hiszem, a szerkesztőbizottság tagja volt, és természetesen a Fórum Intézetet vezette. Így jelent meg az az első magyar nyelvű tanulmányom is, amely banktörténeti témájú.

FTG: Átfogóbb történeti tanulmányaidban a két háború közötti Szlovenszko mindhárom fontos tényezőjét figyelembe veszed: a csehet, a szlovákokat és a magyart. Az nem egészen világos számomra, hogy a csehek és a szlovákok közötti együttműködés e vonatkozásban pontosan milyen. Az biztos, hogy nem egyöntetű. Utána óhatatlanul tárgyalni kell azt a kérdést, hogy volt-e gyarmatosítás a két világháború közötti Csehszlovákiában vagy nem. Vagy közelítsünk rögtön onnan? Próbáljuk meg! A korabeli politikatörténeti irodalomban, de a sajtóban is mindvégig Szlovenszko gyarmatosításáról beszélnek, még hozzá gazdasági szakemberek is, és nem csak – mondjuk így – magyar nacionalisták. Volt magyar szociáldemokrata parlamenti képviselő például, aki azt állította, hogy az 1920-as években a csehek tudatosan építik le a szlovenszko gyárat, és a csehországi munkanélkülieket áttelepítik Szlovákiába. Ha megnézzük a két háború közötti sajtót, az az idealizált felfogás, ami a csehszlovák demokráciáról, de még akár a szociális viszonyokról – a csehországi szociális viszonyokról is – él, megdőlni látszik, amikor például azt látjuk, hogy több tízezres tömegtüntetések ellen vezénylik ki a rendőrséget, csendőrséget. Nem beszélve a sztrájkolókra leadott sortűzekekről. Tehát nyilván azt is meg kell vizsgálni, hogy Csehországban hogyan kulmináltak, mit váltottak ki a tömegindulatok, s hogy ez nem hatott-e vissza a gazdasági elképzelésekre. Túl messziről futunk neki?

GI: Én megértlek, tehát az a kérdés, hogy a csehszlovák gazdaságpolitika gyarmatosító volt-e vagy sem szlovák tekintetben és a csehszlovákiai magyarság tekintetében. Én ezeket a fogalmakat eleve nem használtam, mert nem használhattam. A korabeli sajtóban ez visszhangzik, az iparrombolás vádja, Szlovákia elnyomása, a csehszlovák imperializmus különféle gazdasági-szociális megnyilvánulásai...

FTG: Csak a magyarban? Úgy tudom, a szlovákban is.

GI: A szlovákban is. Én erre próbáltam utalni a dolgozataimban, ahogy tudtam, lehetőségeimhez mérten. Nem látom gyarmatosítónak ezt a gazdaságpolitikát. Az tény, hogy a hatalomváltással a régi gazdasági rendszer romjaiban hever, a háborús gazdálkodásról, a háborús évek mechanizmusairól át kell térni az úgynevezett békegazdálkodásra. Ez nem ment végbe egy-két év alatt egy újonnan alakult és eleve nemzetállamként szerveződő keretben. De erre nem csak Csehország a példa. Ez az egész térség problémája. Szerintem szükséges a forráskritika, így az általad említett sajtóanyagot is megfelelő kritikával kell kezelni. Ütköztetni kell a levéltári forrásokkal, és ugyanakkor mérlegelni kell a történeti véleményeket is.

FTG: *A sajtóanyagban csak az interpretáció más, mint a levéltári dokumentumokban, vagy pedig kijelenthető, hogy amit a sajtó a saját céljait követve közread, az megalapozatlan? Például az emlegetett kulcsfogalom, a gyarmatosítás.*

GI: *Én nem mondom azt, hogy a korabeli sajtóanyag kevésbé becsülendő forrás. Az szintén fontos. Ugyanakkor a különböző típusú források ütköztetése szintén fontos. Viszont a levéltárak mélyéből előbukkannak személyesebb hangvételű vagy sokfelé elágazó, szövevényes, intrikákra is rávilágító belső anyagok. Ez részemről nem akar kritika lenni, csak lehet, hogy még túlságosan a Pozsony–Budapest vonalon mozgunk, pedig Prágát, a prágai levéltári forrásokat mindenféleképpen be kell vonni a vizsgálatba. Én eleve szlovákiai magyar kontextusban gondolkodom, azért mondom ezt – a szlovákiai magyar történészek számára a prágai anyagok nagyon fontosak. Sok tekintetben fontosabbak, mint némelyik pozsonyi levéltári iratnak a hírértéke. Mondjuk ki: azért ez egy egységesítő politika volt. A negatívuma az, s ezt korrektil leírták már szlovák és cseh gazdaságtörténészek, hogy nem vette figyelembe Szlovákia specifikus viszonyait, a cseh országrészekben megvalósult cseh nemzeti gazdasági programoktól célkitűzéseiben, lehetőségeiben eltérő 1918 előtti magyar gazdaságszervezés örökségét, amire a korabeli magyar és német sajtó is utalt. Más a helyzet, más a kiindulópont. A gazdaságszerkezeti átalakulást, ami 1919–1923 között szociális feszültségeket okoz, ellentéteket, és sztrájkokat, tömegmegmozdulásokat, 1924–1929 között egy konjunkturális hullám lendíti előre, amiből már Dél-Szlovákia is profitál. Jó, mondhatjuk azt, hogy benyomul a cseh tőke és mindent elfoglal – de ugyanakkor modernizál is. A pénzügyek tekintetében új könyvelési módszereket hoznak be. A cseh nyelvismeretnek is van hozadéka, hiszen kitágul a szlovenszkóiak előtt a cseh országrészek hitelélete is. Nem azt mondom, hogy nem voltak negatívumok, de próbáljuk árnyalni a képet: a csehszlovákiai magyarság bizonyos rétegei ebből nyerhettek. Veszthettek is, természetesen.*

FTG: *A kérdésnek volt egy olyan ága is, hogy mennyiben önmozgó és gazdasági erők függvénye ez a fajta átalakulás, és mennyiben következménye például az első évtizedben a csehszlovák kormánykoalíció összetételének, azaz a nyers, közvetlen politikai érdekeknek, a klientúra-kielégítési kötelezettségeknek. Hiszen például az 1925-ig regnáló úgynevezett nemzeti koalíció elég abszurd képet nyújt önmagáról: együtt szerepeltek benne fasiszták – Kramař, a Nemzeti Demokrata Párt vezetője köpenyéből bújnak ki, bár megerősödésük már egybeesik a nemzeti koalíció széthullásával –, szociáldemokraták, nemzetiszocialisták (Beneš pártja – ez nem hitlerista párt; a nemzetiszocializmust ekkor a szocializmus egyik változatának tekintették), katolikusok, agrárok. A sajtóból az derül ki, hogy csak úgy lehetett fönntartani a csehszlovák kormánykoalíciót, ha mindenkit lekenyereztek. Egymást érik ekkor a korrupciós botrányok.*

GI: Igen, megjelenik a korrupció, a klientúrarendszer: ott van. De ez nem újdonság. A dualizmus kori politikai-gazdasági életben is volt rá nem kevés példa, és a jelenünkre is elég gondolnunk. A politika és a gazdaság összefonódik.

FTG: *Igen, de van itt egy másik dimenzió is: ezek a prágai kormánykoalíció-tagok, noha csehszlovák pártoknak hívták őket, azért mégiscsak cseh pártok voltak, egy-egy esetet leszámítva.*

GI: Igen, a cseh elementum ott van. És ha így akarod hallani, akkor a cseh érdek ott van, természetesen. De én ezt egy keretben látom, egy újonnan szerveződő nemzetállamében, amely meg akarja teremteni a saját gazdasági terét, Kárpátaljáig. Nem azt mondom, hogy megteremtette. És ez az igyekezet, ez a nemzetiesítő folyamat önmagában, és egy centralizáló gazdaságpolitika nem csak csehszlovák specifikum.

FTG: *Arra vagyok kíváncsi, hogy jobban működhetett volna-e vagy jobban regenerálódhatott volna-e az ország gazdasága egy más politikai konstelláció esetén.*

GI: Csehszlovákia tekintetében volt egy jelentős, öröklött potenciál a Monarchiától, a cseh országrészeké. Ez egy meghatározó ipari kapacitást és egy nagyon-nagyon specifikált mezőgazdasági termelést, s arra épülő szövetkezeti rendszert jelentett. Kérdezted a politikai érdekeket: a politikum átszötte ezeket a szférákat, de ez így volt már 1918 előtt is, a pozíciók, az alkuk terén egyértelműen. Hogy a csehszlovák gazdaság jobban vagy rosszabbul teljesített? Mihez hasonlítjuk, mikor, melyik időszakban, mit veszünk alapul?

A két világháború közötti korszak nagyon rövid. A fejezeteit jól ismerjük, de a regionális vonatkozásait, leszűrődéseit – főleg Dél-Szlovákia vonatkozásában – alig. Én csak megkarcoltam a felületét ennek, éppen a gazdasági szerveződések tekintetében. Mindez újabb kutatásokat kíván: konkrétan mit profitált ebből az a dél-szlovákiai magyar község vagy kisváros? Mire fizetett rá? Hogyan fizetett rá például Komárom a határzárra az új csehszlovák-magyar határon? Kutatni kell a város és a vidék problémáját, a viszonyukat. A vidék, a mezőgazdasági, rurális, döntően kisipari háttérű magyar vidék vajon egyértelműen vesztese volt-e a csehszlovák gazdaságpolitikának? Ez lezáratlan kérdés, amivel majd foglalkozni kell. Jómagam valószínűleg már nem fogok, sőt majdnem biztos, hogy nem fogok ezzel foglalkozni.

FTG: *Nézzük az integrációs kereteidet. Szlovákiai magyar gazdaságtörténész vagy, te, egyedül, egymagad. Nyilván szoroson integrálódtál a szlovák gazdaságtörténetírásba, egyáltalán a szlovák történettudományba. És a magyarországi gazdaságtörténet-kutatásba is...*

GI: Ha a szavadba vágatok: régebben többször gondolkodtam ezen. Nemes Nagy Ágnesnek van egy verse: *Között*. Egy darabig így fogtam föl a

helyzetemet, de aztán kiléptem ebből, ha ugyanis ebben a gondolkörben maradok, előbb-utóbb az önsajnálát irányába vitt volna el engem, hogy *között* vagyok, se itt, se ott. Aztán rájöttem, hogy itt is vagyok meg ott is. Tehát ezt csak egy rövid ideig éltem meg lelki dilemmaként.

FTG: *A szlovákba, úgy vélem, csont nélkül beilleszkedsz, szlovák nyelvű publikációid vannak, konferenciákon veszel részt. Van egy módszeres, hosszú távú gazdaságtörténeti kutatóprogram Szlovákiában, amelyben folyamatosan részt veszel?*

GI: A szlovák akadémia Történettudományi Intézetében a cseh–szlovák tőkekapcsolatokat vizsgáltuk, több projektben együttműködtem a szlovák csapattal, és a cseh gazdaságtörténészekkel is kialakultak kapcsolatok. Amikor ösztöndíjas doktorandusz voltam a Történettudományi Intézetben, akkor vettem részt ezekben.

A pozsonyi intézetben csupán rövid távú kutatási programok valósulnak meg. Ezek is *divatszertűek*, mostanában a Tiso-féle Szlovák Köztársaság gazdaságtörténete, illetve a háború alatti szlovák–német gazdasági kapcsolatok és az árnásítás gazdasági vonatkozásai kaptak kiemelt szerepet.

FTG: *Nézzük a magyarországi szakmát. Úgy tudom, a kapcsolataid itt is jók. Legáltalában a személyi kapcsolataid.*

GI: Jónak tartom őket. A kisebbségtudomány, a kisebbségkutatás problémája, láthatod, amorf. Személyekről, persze részben intézményesedett kapcsolathálókról van szó. Megjegyzem, hogy ez nem napi szintű, rendszeres kapcsolat, és ezt nem rossz értelemben mondom. Hogy mennyire integrálódtam? Ismernek itt is, ott is. Most a jobbik oldalát nézem.

FTG: *Tehát van neki.*

GI: Az emberi kapcsolatok szintjén van. És ez a fontos. Azt, hogy egy megcsontosodott rendszer vagy intézmény hogyan működik, és azon belül hogyan viselkednek az emberek – mert az intézmény sokszor a maga képére formálja az ott dolgozókat is –, azt látom a munkahelyemen is. Ez tehát örökös probléma. Vannak fölfelé ívelő szakaszok, amikor fut a ló, minden megy, a többiekkel való együttműködés is – és vannak mélypontok, hullámvölgyek.

FTG: *Két módszertani vitáról, vitaszerű üzenetváltásról szeretnék kérdezni, amelyekben részt vettél; a szlovákkal kezdem. Az egyik tanulmányodban azt írod, hogy a szlovák gazdaságtörténet-írásban, gazdaságpolitikátörténet-írásban a magyar szervezetek szerepe negatív.*

GI: Igen, ez igaz. Holec erre a megjegyzésemre írt is egy kritikát. Ez nem jelent személyes ellentétet. Az 1918 előtti, tehát a magyarországi szervezetkezeti rendszerről van szó, s amit ott írtam, amellel kiállok. Egyrészt a szlovák szervezetkezettörténet-írás stagnálására kívántam felhívni a figyelmet, másrészt

a mitologizáló, nemzetiesítő történelmi koncepciókkal folytatandó vitára kívántam serkenteni a szlovák kollégákat. Holec az én állításomat félreolvasta, vagy nem úgy értelmezte, ahogy kellett volna. Nem vádolom a szlovák szakmát valamiféle etnicizáló szándékkal, de a pozsonyi és budapesti levéltárakban folytatott rendszerszintű alap kutatások hiányoznak, így az elméletalkotásra vagy éppen a nagyobb ívű, más régiók szövetkezeti hálózataival való összehasonlításra, komparatív megközelítésekre sem kerülhet sor. Mintha megírták volna a '90-es évek közepéig-végéig a nagy opuszokat, és tovább nincs. Én pedig, ha a dualizmuskori szövetkezeti kontextust nézem, csak a csehszlovákot, illetve a csehet és a szlovákot, azt látom, hogy annak hatalmas a potenciálja a források szintjén. Ennek vizsgálatára nincs se program, se intézmény, se kutató. Tehát ezért mondom, hogy a szlovák gazdaságtörténeteseknek jobban nyitniuk kellene a szövetkezeti témák irányába. Azonban kevesen vannak, mindenki másfelé kanyarodik. Szinte egy kezemen meg tudom számolni őket, és akkor már önmagamat is beleszámítom: Roman Holec, Ludovít Hallon, Miroslav Sabol, jómagam, Peter Mičko, esetleg még az eperjesi Peter Derfiňák – ő tud magyarul, magyar gyökerei is vannak –, és František Chudják banktörténész.

FTG: *Így tehát te nem is a szlovák történetírás ezen ágának valamelyik tételével vitatkoztál, hanem egy lefedetlen terület egyik problémájával foglalkoztál a vitatott tanulmányban?*

GI: De, két konkrét tétellel is foglalkoztam, Vári András fölismeréséből kiindulva. Vári, szegény, nemrégiben meghalt, ezt azonban megelőzte egy két-éves szakmai kapcsolat. Két irányba lendített el. Ő javasolta, hogy kutassam a szövetkezeti élet 1945–1948 közötti csehszlovákiai utórezgéseit – ez végül a *Lemorzsolódó kisebbség* című könyvemben öltött testet. Ugyanakkor felhívta a figyelmemet a dualizmuskori szövetkezettörténelmi összefüggésekre az egykori felső-magyarországi régióban.

Egyébként Vári számára nagyon érdekes volt a szlovákság. A történelmi Magyarország modern, polgárosuló nemzetiségének látta. Ennek a tételnek a lényegét jelentette, hogy a politikai elitek nemzetiesíteni próbáltak, de ez valójában nem nagyon ment nekik. Ez nem jelenti azt, hogy a gazdaság önmagában, rendszertől, külső hatásoktól függetlenül működik, de azért a tárgyalt korszakban kialakultak a társadalomszervező elemek, köztük a szövetkezetek, hitelegyletek, amelyek alapvetően nem etnikai szándékkal jöttek létre. Létrejöttek más céllal, filantropikus célokkal vagy éppen a takarékoság szempontjából működtek öt-hat évig, tehát nagyon színes a képzet az egész 19. században, annak első felében is. És itt jön a szemléleti konfliktus Holecceal. Azt az ószombati (sobotištei) hitelegyletet, amelyről én is publikáltam, szlovákként tartják számon. Viszont az alapszabályban rögzítve volt, hogy azt takarékosági szándékkal hozták létre. Igen, egy polgárosuló szlovák réteg-

ről van szó, amiből nem vonható ki a helyi német gondolati hatás sem, mert betelepült habánok is éltek ott, akiknek szlovákká váltak a leszármazottaik.

A másik kérdés a forrásokhoz kapcsolódik: ezeknek az egyleteknek, szövetkezeteknek nem kis mennyiségben megvannak a dokumentumai, amiket nem tanulmányoztak. Ez részemről nem Holec munkásságának a kritikája, hiszen egyértelmű, hogy egyedül nem csinálhatott meg mindent. Viszont a Szlovák Nemzeti Levéltárban ott sorakoznak az adatok, községek szerint lebontva. Éppen ez az, ami színesebbé teheti a magyarországi szövetkezeti rendszerről és a mai Szlovákia területén megvalósult szövetkezeti eszmé(k)-ről alkotott képünket is. Szlovák gazdaságtörténészek egyik tétele az, hogy a magyar Hangya és az Országos Központi Hitelszövetkezet felülről etnicizált volt. Közben pedig a levéltári forrásokból nyilvánvaló, hogy a szlovák nyelvi jogokat tiszteletben tartották. A szlovák fogyasztási vagy hitelszövetkezet tagságával a központ Budapestről csak úgy tudott kommunikálni, hogy kinyomtatták a szlovák nyomtatványokat, szlovák úrlapokat, szlovákul tudó ellenőröket küldtek ki a községbe, akik megnézték a könyvelésüket, a gazdálkodásukat, vagyoni helyzetüket. Én eleve egy működő rendszernek látom ezt. A csehszlovák korszakban szintén így van szlovák–magyar vonatkozásban – mert működik a nyelvi kényszer, kérem! Persze nem általánosítok, de ezek a kérdések is árnyalandóak.

FTG: *Jó lenne, ha nem veszíteném el a fonalat. Azonban említetted Vári Andrást; szeretném, ha beszélnél a munkakapcsolatokról. Milyennek láttad őt? S rajta kívül van még valaki, aki erősen hatott rád a szakma magyarországi képviselőiből?*

GI: Ezek az összeadódó halmazok vagy a visszafelé is működő kapcsolatok. Vári András Roman Holecen keresztül ismertem meg! Pozsonyban tartott egy előadást, egy nagy távlatú, Németországban folytatott kutatásukról, rendeztek erről egy workshopot, Holec ott mutatott be neki. Akkor még a pozsonyi intézetben voltam. Vári mindig segítőkész volt, és bizonyos értelemben atyáskodó.

A magyarországi kollégák közül elsősorban Bárdi Nándor gondolkodása hatott rám, a kisebbségtörténet *bugyraiba* neki köszönhetően *ereszkedtem le*, és ő volt az, akire mindig, minden kérdésben számíthattam, legyen az szállítás, fénymásolás, ajánlás, tanács. Egyáltalán az egykori Teleki László Intézet – ahol sokszor megszálltam – szellemisége, pulzáló élete nagymértékben befolyásolt, motivált, és a többiekkel, például Czoch Gáborral, Eiler Ferivel, Molnár Imrével folytatott beszélgetések is formáltak.

FTG: *Közbevetőleg: úgy látom, hogy tulajdonképpen Holec a szlovákiai magyar gazdaságtörténet-írás atyamestere.*

GI: Végül is ez túlzás; ha így nézed, akkor igen, de én nem tartom magam szlovákiai magyar gazdaságtörténésznek; történésznek tartom magam, és mindig igyekeztem becsületesen írni.

Várival tehát Pozsonyban ismerkedtünk meg, itt Budapesten többször találkoztunk. Éppen akkor folyt az említett prágai cseh–szlovák kutatás, ami- ben részt vettem, és ő világitott rá pár dologra. Figyelmeztetett, hogy nézzem meg a német vonatkozásokat, a német szövetkezeti központok szerepét, von- jak párhuzamokat. Föl is kutattam az idevágó levéltári forrásokat is. A cseh szövetkezeti gondolkodókra is nagyon erősen hatott a német szövetkezeti eszme, s ő ezekre a gondolatátvitelekre volt kíváncsi, arra, hogy ki kit olva- sott, és abból aztán mit szűrt le. Aztán persze ők is nemzetiesítettek, ezekre az impulzusokra irányította rá a figyelmemet. Tragikusan korán meghalt, így meghiúsult közös, egy beszercebányai uradalmi kutatást célzó tervünk. Amikor ez az ötlet megszületett, már súlyos beteg volt.

FTG: *Nem hirtelen történt a halála?*

GI: Hirtelen, hirtelen... Szerintem tudott a betegségéről, de nem beszélt róla.

Talán emlékszel rá, hogy én – rendhagyó módon – két témával mentem a kolozsvári hungarológiai kongresszusra, 2011-ben, néhány hónappal András halála előtt. Ez a magyarországi kisebbségtudományi közegben irritálóan tűnhetett: mit akar itt ez a pasas, minek képzele magát? Veled együtt voltunk a népszolgálatnak a kisebbségi közösségek történetében való fogalomválto- zásait tárgyaló szekcióban. A második előadás elől nem térhettem ki – ennek volt a tárgya az az ószombati szövetkezet –, mert Vári kért föl a megtartásá- ra. Holecnek említettem előtte, hogy ez lesz a témám, és akkor azt mondta nekem viccelődve az intézet folyosóján: „Kolléga úr, ezzel ne foglalkozzon!” Aztán az előadást megtartottam, a tanulmányt megírtam, ez volt az, amire ő írásban válaszolt, illetve írt egy tanulmányt, amelyben azt állította, hogy én nemzetiesíték.

Visszatérve a kolozsvári kongresszusra – ez szintén nagyon fontos volt számomra, a szellemi közeg miatt. Halmos Károllyal, Eiler Ferivel, Várival voltunk ott együtt. Ez, sajnos, félbeszakadt történet.

Fontos, ezért ezt még megemlítem: a szlovák disszertációm témája a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű gazdasági elitje volt. A témavezetőm pedig Roman Holec. Publikáltam belőle két-három szlovák tanulmányt a *Montánna história* című bányászati- és kohászattörténeti folyóiratban, ame- lyekre a szlovák térfélen gyakran hivatkoznak. A disszertációnak van egy elitelméleti bevezető része, ezek áttételek, Kövér György hatását, Halmos Károlyét, Lengyel Györgyét tükrözik, tehát a magyarországi szociológiai, gazdaságtörténeti, vállalkozástörténeti gondolatcserepeket vittem át ezáltal a szlovák tudományosságba.

FTG: *A magyar térfélen folyó vita, amelyben részt vettél, ugyanabból a témából pat- tant ki, mint amiből a fent említett, szlovák közegben lezajlott polémia. Egyszerűsít- ve: a dualizmuskori erdélyi és a felföldi szövetkezeti programok eltérő fölfogásából.*

Ennek az utóbbinak a Korall című folyóiratban jelentek meg a darabjai. Ezek a viták módszertaniak, vagy pedig a más-más forrásadottságokból következnek?

GI: Én egyiket sem tartom vitának. Talán cseppnyi szemléletmódbeli különbség van mögöttük. A tanulmányom, amely az egésznek az alapját adta, reakció volt a szlovák szövetkezettörténeti kutatások jelenlegi helyzetére s azok néhány tézisére. Fölemlítettem, hogy mi mindennel nem foglalkoznak, ami pedig előrelendíthetné a szlovák szövetkezettörténeti kutatásokat. A példám a mitologizált, már többször emlegetett ószombati szlovák hitelegylet volt. Megnéztem a levéltári anyagát, és a dokumentumok alapján próbáltam árnyalni a korábbi megállapításokat. Ez volt a példa arra, hogy igen, a módszer tekintetében is járható út a visszatérés a forrásokhoz, ahelyett, hogy az általánosító elméleteknél maradnánk. Közben kitértem Egry Gábor az erdélyi százszok pénzintézeti rendszeréről közreadott néhány tételére is, és ő erre reagált. Úgy tűnik, azt olvasta bele a tanulmányomba, mintha én az erdélyi szövetkezeti életről alkotott képletekkel, elképzelésekkel vitatkoznék. Éppen hogy nem: mindig is fontosnak tartottam Egry és Hunyadi Attila tanulmányait, hasznosítottam is őket.

FTG: *Ő így értelmezte?*

GI: Mindenesetre a reakciójából erre következtettem. Még egyszer mondom, nekem mindig fontos volt, hogy a kollégák az erdélyi magyar szövetkezetekről írtak, mert volt összehasonlítási alapom a szlovák és a cseh képlet értelmezéséhez. S ez nagyon jól működött. Egy tartalmasabb reakciót szlovák szerző tollából vártam volna. Én csupán azt mondom, hogy forrásszinten alapvetően árnyalni kell a dolgokat, és inkább az utólagos történészi konstruálást látom veszélyesnek.

FTG: *Egry az erdélyi százsz példákából jutott más következtetésekre.*

GI: Én azt írtam az említett tanulmány valamelyik jegyzetében, hivatkozva az ő munkáira, hogy ő a szövetkezetet csak egy etnikai társadalomban látja, s szerinte az eleve a nacionalizmus szolgálatában áll. Én nem így látom. A politika felhasználhatja, kihasználhatja – önmagában azonban egy gazdasági szerveződés nagyon fontos, mert a társadalom szövetébe ágyazódik bele.

FTG: *Tarján Ödön írásaiból könyvet állítottál össze, írtál hozzá egy terjedelmes tanulmányt. Ez a kötet megjelenés előtt áll. Tarján a két háború közötti Csehszlovákiában az ellenzékben lévő Magyar Nemzeti Párt vezetőségi tagja, politikus, gazdaságpolitikus. Hab a tortán, hogy ráadásul gyáros, vállalkozó, zsidó és szabadkőműves is. Pályáján és írásaiban egyértelműen látszik, hogy egy nemzeti kisebbségnek, a magyaroknak – ha úgy tetszik, egy nacionalizáló közegnek – az egyik fontos gondolkodója...*

GI: Tarján Ödön ilyen szempontból rendhagyó, mindenképpen föl szeretném hívni a figyelmet a személyére, s ezzel szintén árnyalni a múltképzületet,

a kisebbségi múltét. Tarján életpályája szerintem rendkívüli, és méltatlanul került háttérbe. Egész habitusa, politikusi megnyilvánulásai, gazdaságpolitikai munkássága, publikációs tevékenysége alapjaiban feltáratlanok voltak. Számomra sokoldalú, zsidó származású műszaki értelmiségiként, képzett politikus egyéniségként, a Magyar Nemzeti Párt szürke eminenciásaként jelenik meg. Ő a párt gazdaságpolitikai koncepcióinak kidolgozója, ő az, aki a csehszlovákiai magyar politikai palettán ügyesen kamatoztatja tudását és vállalkozói kapcsolatait. Ez utóbbi komoly hátszelet biztosított neki. Nem véletlenül tartotta számon őt – ellenfélként – a cseh politikai és gazdasági elit. Felderítettem egy másik énjét is, a felfedező-innovátort. Ugyanakkor elitistának vélem, mert a szabadkőműves tevékenységében inkább az elvont koncepcióalkotást látom tettenérhetőnek.

FTG: *Pályaszakasznyitók vagy -lezárók ezek az utóbb említett könyveid? Említetted főntebb, hogy korábbi témáiddal – vagy azok egy részével? – már nem fogsz foglalkozni.*

GI: Bizonyos értelemben profilváltáson vagyok túl, illetve életemnek ezen szakaszában a régi párhuzamos szálak közül a történeti-muzeológiai irányvonal került előtérbe, erősödött meg. Nem utolsósorban (vagy elsősorban) munkahelyi kötelezettségeim miatt. Pozsonyhoz szorosan kötődöm. A város 19–20. századi társadalom- és pénzintézet-történetére fókuszálok, illetve a Pozsonyi Városi Múzeumban történész-muzeológusi feladataimat teljesítem, amelyek során fokozatosan kitérül ennek az urbánus és polgárosult helynek a gazdag múltja a muzeális tárgyak szintjén is. Ugyanakkor egy egyébként fontos, de fárasztó mediátori helyzetben találtam magamat. A szlovák és a magyar muzeológus szakma közti kapcsolattartás és információáramoltatás is mondhatni önként vállalt dolgaim közé tartozik. De ide sorolhatók a múzeumi történeti kutatások, általában a tudományszervezési stratégiák megfogalmazása és megvalósítása is. Például ez év áprilisában egy nagy sikerű szlovák–magyar Rómer Flóris-konferenciát szerveztünk, majd jövőre Ortvy Tivadar-emlékévé vár ránk. Az első szlovák nyelvű tematikus Rómer-kiadványt szerkesztettem, amelyben magyar kollégák tanulmányai is megjelentek, és amely a szlovákiai Rómer-kutatásokat helyezi új perspektívába. Magyarán, immár a szlovák szerzőknek nem lehet úgy írniuk Rómerről, hogy ne reflektáljanak a legújabb magyar kutatási eredményekre.

A 2018-ban alapításának 150. évfordulóját ünneplő intézmény múzeum-történeti kiadványának a szerkesztője és társszerzője vagyok. Mindezek és egyéb vállalt feladataim – miközben a gazdaságtörténeti témákat is továbbviszem – már előre, legalább három évre betábláznak. Új és felderítetlen tájak nyílnak meg előttem.